

a její hospodářské politiky. Máť si zajisté vysoká škola obchodní i v tom směru osvojití vymoženosti nové doby, že semináři a zařízeními příbuznými poskytne vydatnou příležitost k bezprostřednímu osobnímu styku učitelů s posluchači, aby takto pobádala posluchače k čilé účasti a naváděla je k samostatnému přemýšlení a tvoření, které vzpružuje odvahu a tuží sílu a tak způsobuje nejvydatnější a tedy nejhospodářštější zužitkování nabytých vědomostí.

O studiu věd sociálních.

Řeč na sjezdu theologů na Velehradě 1902.

(»Alétheia« 1902.)

Velevážené shromáždění! — Od nějaké doby ozývá se v kruhu mladšího dorostu kněžského stále důrazněji volání po intensivní péči o sociální vědy. Vlastně jest to jedno přání z velikého souboru, z velikého celku přání těchto kruhův a všechna směřují k tomu, vyzbrojití dorost kněžský takovou měrou vědění mimotheologického, které by jej učinilo způsobilým vykonávati v dobách nynějších mocnější vliv na lid. Tak tomu aspoň rozumím. Zatím, co vám vyčítají tmářství, nelásku k vědě, zatím projevuje se právě těmito přáními hotový po vědění hlad.

Před několika lety dal jsem výraz myšlence té v jiné podobě, totiž tak, že probouzí se přesvědčení o novém buditelském úkolu kněžském. Řekl jsem tehdy,*) že u kolébky probuzení našeho národního stál kněz a že se to hodilo k jeho povolání, aby šel na pomoc utištěným a bídným, kteří hleděli se vzmoci. Stál u kolébky našeho probuzení slovesného a po druhé bral do rukou úkol buditele, když se lid politicky probouzel. — Poměry se mění, společenské vztahy nabyly docela jiné podoby, než měly před 20 nebo 30 lety. Na všech stranách se protivy srážejí. I myslím, že není pochybeno, když mluvím o třetím úkolu, který tu nastává: vstoupiti totiž do toho zápasistě v plné výzbroji vědecké, s dokonalým poznáním poměrů společenských, a vykonávati znova úkol buditele pro společenský pokrok na půdě sociálního míru. — A protože mám víru v možnost a úspěch takového poslání a že bych považoval za veliké požehnání pro lid český, kdyby bylo možno tento úkol splniti, obracím se k vám, kteří se připravujete pro úřad kněžský, majíce za krátko vstoupiti mezi lid, abych několik málo paprsků vrhl na povahu sociálních věd a na úkol jejich

*) »Listy o studium národohospodářském«. V Praze 1899. Str. 3. (Pozn. vydav.: zde II. sv., str. 61.)

studia. A poněvadž toto shromáždění není k tomu, abychom si lichotili, nýbrž abychom se poctivě podívali pravdě v tvář, nevyhnu se také výtkám, naopak hned jimi začnu.

Za výtku, a to oprávněnou, pokládám především to, že způsob, jakým se dosud v literatuře křesťansko-sociální a katolicko-sociální speciálně na otázky příslušné pohlíží, nebývá správný. Už tehdy, když jsem do veřejnosti vrhl otázku nového buditelství kněžského, už tehdy řekl jsem, že je nesprávnou metoda, jakoukoliv nauku sociální posuzovati podle zříváním motivů jejich původců. Co není dovoleno ve vědeckém badání, není dovoleno v popularisování vědy, ani v praktickém úřadě neb ušlechtilém agitátorství. Abych nemluvil povšechně a nechodil jako kočka okolo horké kaše, uvedu příklad: Velmi často slyším výklad, že socialismus vznikl z výstředních, požívačných choutek širších vrstev. To už se stalo zrovna stereotypním obratem. Já však pravím: Není to pravda, nepovstal z toho socialismus! Povstal jednoduše u lidí, kteří namnoze byli ethicky nejryzejšího smýšlení, z přesvědčení, že se jisté nerovnosti v rozdělení majetku nesrovnávají s ideálem, který máme o všeobecném lidském pokroku, ani s požadavky křesťanskými a že jsou na překážku mravnímu rozvoji lidskému. A můžeme říci, že nauky, které se obracejí proti panujícím řádům, pokud tyto mají vliv na ono rozdělení, že nauky ty povstati musily. — Myslíte, že jsem proto socialistou? Ne, ani v nejmenším.

Ale začínám šedivět v učitelském povolání, dobrá tři desetiletí zabývám se studiem sociálních věd. Věřte mi tedy jako učiteli, který lne hlubokým zájmem k svému studiu, když pravím, že se to mé celé povaze přičí, že se mi to zdá býti těžkým hříchem na pravdě Boží samé, když jakoukoliv nauku, kterou máme posuzovati dle její povahy, vykládáme, že povstala jen z takových a takových nešlechetných pohnutek původců.

Pravím, že neznám takové nauky a nedopouštím výtky takové ani proti liberalismu. Kdo si vzpomene na ovzduší, v němž povstal liberalismus, kdo sleduje, s jakým zápallem a s jakou bezpečností očekávali lidé od něho nápravy společnosti celé, že všechny zlořády společenské zmizí, ten mi snad uvěří, že tu ani stínu nějakého motivu sobeckého nebylo. Jisté není pravda, že byl vynalezen od lidí, kteří chtěli množiti svůj majetek, od silnějších jen, kteří chtěli bezpečněji vládnout. Žádná sociální nauka z takových motivů nepovstala a žádná nesmí býti podobným způsobem potírána!

Stojím svým přesvědčením proti oběma těm frontám, proti socialismu i proti liberalismu. V takových vědeckých naukách jsou možny omyly,

a nepravím jen: jsou možny. Pravím silněji: jsou nevyhnutelny! Věda žádná nedovede podati bezpečné pravdy; pevné hranice jsou dány našemu poznání, a my, kterékoliv vědecké dílo vidíme, musíme spatřovati v něm jen pokus, odkrýti kousek pravdy nové, odhaliti maličko závoj, ano často jen pokus, ukázati, jak dosavadní poznání musí býti měněno. Věda není nikdy hotova, věda je věčné dílo novostavby a každý vědecký produkt povstává v přesvědčení, že musí někdo jiný přijíti, který jej dále zdokonalí. A proto pravím: v sociálních naukách možno hledati omyly, sluší ty, jejichž mylnost jsme poznali, posuzovati jako mylné a zajisté sluší zkoumati jich vliv na mravní vývoj. Ale to je dvojí věc: nauku podezřívati z nemravných motivů a hledati, jak působí nauka na mravnost a její společenské podmínky.

Dovolu mi to naznačiti příkladem. Vezměme liberalismus! Povstal z přesvědčení o jistých »přirozených« zákonech, které společnosti vládnou a které zabezpečí harmonii všech zájmů, jen když se dovolí jednotlivci, aby v jistých mezích, toliko stejný zájem spolublžního šetřících, šel prostě za svým egoismem; tak že přirozeně se dostaví soulad k prospěchu všech. My víme však, že na konec z toho právě povstalo ono panství silných, ono vykořisťování majetku proti nemajetku, které zrodilo naši sociální otázku; víme, že když toto hlediště stane se panujícím, když budeme apelovati pouze na egoism, tento se zvrhne; víme, že tato nauka jest způsobila podrýti mravní základy společnosti, poněvadž vede k panství silného nad slabým, a to nikoliv silného jen duchem, nýbrž často i toho, kdo je silnějším pouze hmotně.

To však jest docela různá věc od toho, zdali původci této nauky mylné měli nějaký nemravný úmysl. O tom lze se docela snadno přesvědčiti; i v našich pokusech o svépomocném spolčování máme ještě zbytek těchto ideí.

A na druhé straně má se to docela podobně se socialismem. Co bude jednou za dvě stě let a ještě později, žádný z nás nemůže předvídati. Tisícere význačné stránky dnešních poměrů před sto lety nikdo by si nebyl troufal věštiti. Astronom může vypočísti přesně na rok, měsíc, den, hodinu i vteřinu, kdy a kde po staletích objeví se ta neb ona kometa; chemik a fysik může určitě naznačiti, jaký bude postup proměn při slučování určitých prvků neb hmot složitějších a co z něho vyjde. Společenské vědy však nejsou tak daleko, aby se na základě vědomostí, jež ony dosud podávají, daly činiti pevné předpovědi. Proto pravím, zdali a co se usku-

nemůže říci, chce-li věci vážně pojímati a býti vážně pojímán. Ale po-
něvadž známe člověka, jaký jest, můžeme říci, že na ten čas a na dozírnou
budoucnost obsahuje socialismus požadavky neuskutečnitelné, že apeluje
na takovou sílu mravní sebevlády, kázně a zrovna na potlačení pudu ego-
istického, které se s povahou lidskou nám známou nedá srovnati. Když
na př. žádá, aby každý pracoval dle sil svých a bral svůj důchod dle roz-
umně uznatelných potřeb svých, můžeme říci, že ten požadavek očekává
od naší povahy příliš mnoho, neúčtuje s psychologii, neúčtuje s tím, co
my s toho hledišť o průměrném člověku víme, a následkem toho pro
dozírnou dobu nevidí se býti uskutečnitelným. Více bych si netroufal říci.
Naprosto bych se neodvážil tvrditi, že snad by nebyl uskutečnitelným
nikdy. Což pak my sami, požadující jednou sestátnění železnic, podruhé
dolů, potřetí státní regulaci výroby cukerní a pod., nepracujeme ve směru
postupujícího kolektivismu?

A proto opakuji: nesmí se žádná nauka sociální potírati podkládáním
jistých více méně nemravných nebo chvály nehodných motivů jich pů-
vodcům. Mohou býti jednotlivci, kteří z takových motivů ji přijímají, ale
k původu nauky takové motivy nevedou.

A že je vůbec možno nauky jisté s hledišť motivů podkládaných kri-
tisolovati, vysvětluje se z jiného omylu, který chci vysvětliti.

Budu to ovšem profesorsky vykládati. Pravím: druhý omyl, vlastně
omyl, který hlavně ku prve řečenému svádí, spočívá v tom, že se obyčejně
pohlíží na rozličné nauky sociální jako na nauky, které vykládají, co by
mělo býti, anebo co má být, jakoby jen kolem toho se všechno při nich
točilo!

V čem tedy, prosím, vězí omyl druhý? — Vidíte, v přírodních vědách,
které tak mocně vypsely, nikomu z nás to nečiní potíže, lišiti docela
přesně mezi theoretickou naukou a vědou praktickou. My se všichni pa-
matujeme na výklad chemie a fysiky na gymnasiu, my víme, že nám tam
nikdo neříkal, jaký má na př. kyslík nebo vodík být, anebo že by se vlastně
měly slučovati v jiném poměru, nýbrž nám postačilo a za cenný stupeň
vědění jsme pokládali, když jsme dovedli poznati povahu těch jednotli-
vých prvků a mohli pochopiti jednotlivé složitější děje chemické. A po-
dobně ve fysice. Oč nám běželo? O to, co jest! Co jest, jsme chtěli po-
znati, poznati v typických tvarech, poznati v typických pravi-
delných souvislostech, abychom měli direktivu pro vykládání si
jakýchkoliv dějů přírodních. Po chemikovi theoretickém, který vykládá,
co jest, přichází pak ovšem chemik praktický, který na tomto podkladu

učí, jak se vaří cukr, jak líh atd. Na theoretických základech buduje se nauka praktická: bez chemie theoretické nebylo by žádného racionálního cukrovarství atd., bez fyziky žádného strojnictví. Tak nauky, které vykládají, co jest, stávají se podkladem nauk, ze kterých poznáváme, co býti má; nauky theoremové podkladem maximových. — Obecný život užívá ovšem slova »theorie« v jiném smyslu; mluvě o pouhé theorii, naznačuje, že se podává nauka nějaká vůbec, s kterou se skutečnost nesrovnává. My však užíváme názvů těchto přesněji, poněvadž přesně lišíme nauky, které podávají to, co jest, od příslušných nauk praktických, nauk o tom, co má být, nauk, které podávají pravidla lidského jednání.

Ne sice docela stejně, ale podobně má se to v oboru věd duchových, jejichž velikou skupinu tvoří t. zv. vědy společenské. I tam musíme všude lišiti theoretické a praktické nauky: theoretické, které nás učí pochopiti to, co jest, a to pochopíme ne už tenkrát, když si načechráme do hlavy sebe větší sumu jednotlivých fakt, nýbrž teprve tenkrát, když ta fakta dovedeme podle příbuzných znaků tříditi, utvořiti si pojmy vyšší, nadřaděné, a když mezi těmito typickými skutečnostmi dovedeme odkryti pravidelné souvislosti; pak chápeme to, co jest, typově neboli typičně. Takové vědění v každémkoliv oboru věd jest pouhá ekonomie; kleslí bychom pod tíží jednotlivostí, které známe, kdybychom si je nedovedli srovnati v povšechnější pojmy, a kdybychom si jejich vztahy nedovedli převésti na výrazy určitých pravidel, zákony. A ve sporu vedeném mezi profesory naší university, Raymanem a Marešem, měl jistě pravdu ten, který asi takto přibližně úkol vědy vymezil: »Pravdy v tom smyslu, že bychom poslední příčiny věcí poznali, nám věda nepodá; ale věda nám co nejekonomičtěji usnadní pochopení těch dějů, které znamenáme«. — I při společenských vědách jde o poznání toho, co jest, a toho nepoznáváme jedině z jednotlivých fakt, detailů, nýbrž uspořádaným věděním fakt a vztahů.

A dále: Každá společenská věda má také své dvě stránky. Každá především má svou stránku theoretickou, to jest — opětuji ještě jednou — v mezích možného poznání vysvětluje skutečnosti. Každá má také svou praktickou stránku, která praví, co býti má, svou nauku maximovou, nauku o zásadách. Samo sebou se rozumí, že lidé v praktickém životě mají na zřeteli praktické nauky, že ovšem tedy i hlavně příslušné knihy čtou, příslušné časopisy odebírají atd. Toho jim nemůžeme zazlívati; kdo chce působiti na lidi, nemůže od začátku vykládati, nemůže začíti s theoremy, nýbrž musí z praktických nauk čerpati na př. to hromobití, kterým

chce působiti do shromáždění — pravda?! Proto obrací se k praktickým naukám, i jest pochopitelné, že tuto praktickou část má pak za nauku samu, theorie za pouhé záliby učených lidí.

Čtěl jsem tedy naznačiti, obraceje se k vám, dorostu kněžskému, abyste, poslušni jsouce toho hladu po vědění sociálním, a snažice se jej ukojovati, na tuto dvojí stránku přece jen nezapomínali. V praktických působeních neztrácíme půdu pod nohama, když si osvojíme theorie, ale velmi snadno ji ztratíme, když bez jejich známosti se pouštíme do osnování toho, co býti má.

A ještě blíže něco podotknu — i na to nebezpečí, že se moje řeč rozvleče a že nebude zábavnou — ale promiňte mi to!

Co jest charakteristickým pro vědy společenské theoretické? Abychom to vyznačili určitěji, dovolím si vybrati některé příklady společenských věd. Vám theologům často v uši zvučí ten název »sociologie«; vím, že se tím zabýváte, a jestliže se nějaký pokrm, který se na tabuli věd nalézá, těší zvláštní vaší touze a sympathii, je to především tak řečená sociologie. Co jest to? Přeložím to prostě do češtiny: sociologie jest všeobecná věda společenská. Jest to vysvětleno? Jest, dáme-li pozor na přívlastek »všeobecná«. Pochopíme to: Národní hospodářství je také společenskou vědou. Jakou? Speciální! My máme tedy v oboru té celé ohromné dějinně společenské skutečnosti, když ji činíme předmětem vědeckého badání, možný zřetel dvojí: Buď vezmeme celý ten společenský kosmos — dovolte mi, abych toho slova užil — společnost lidskou celou, ve velkém toku dějinném, v celé přítomnosti a v celé minulosti, velký; chromný to předmět lidského badání — a vynasnažujeme se v tomto chromně spletitém celku, kde hraje tisíce motivů, vášní, snah, úvah a způsobují se nevýstižně četné a rozmanité vzájemné vztahy, nalézti typické tvary a vztahy. Anebo jsme skromnější a řekneme: to je moc, to je na lidskou sílu mnoho, a v duchu si z toho velikého pestrého celku vyloupáme jen jednotlivé stránky: tu je to člověk v hospodářství, tu člověk ve vztahu k obci, okresu, zemi, státu atd. Tuto jednu stránku činíme pak předmětem svého zkoumání. Tak povstávají nám vědy speciální. Tedy naproti všeobecné vědě společenské jsou speciální vědy společenské s jmény: národní hospodářství, věda o státě, právověda a j. a j.

Na první pohled by se mohlo zdáti, že lépe by bylo, pustiti se hned do toho celku; ale to je těžká úloha a lidé toho také neudělali. Všechny vědy povstaly pod diktátem praktické potřeby. Potřeby se hlásí a lidé přece nemohou čekati, až učenci a profesori budou jak náleží hotovi se svými theoretickými výzkumy! Proto povstávají také jednotlivé vědy sociální,

když se hlásí potřeba, především jako učení praktická. My všichni víme, že na př. nauka o státě povstala velmi pěkně již u starých Řeků, poněvadž toho potřebovali. Po obeplutí Afriky a po objevení Ameriky a za současných změn poměrů evropských, jako byl vznik absolutismu, který potřeboval více úřednictva a měl stálá vojska, i tedy také potřeboval více peněz, spolu nabýval přesvědčení, že se musí o hospodářské poměry svých poddaných starati — potřebovali naléhavě nové nauky a tak vzniklo národní hospodářství na rozhraní středověku a novověku.

Tedy tyto speciální nauky povstávaly vlivem potřeb praxe a přirozeně dostávaly převážný stříh praktických nauk. Lidé chvatně vyzozorovali jednotlivé stránky příslušných skutečností a z toho dedukovali, co býti má. Všem nám ostatně známo, že také alchymie byla před chemií, praktické léčení před theoretickými naukami anatomii, fysiologií atd.

Na druhé straně ovšem všichni dobře víme, že už ve středověku jsou rozličné pokusy, představit si jednotu světa, nějakou teorií celý svět obsáhnouti. Theologovi postačí poukázati na dílo sv. Augustina: »De civitate Dei«, aby obraz takový obdržel. I náš moravský krajan Komenský ve své »Pansofii« podjímá se takového obrazu. A čím dále se blížíme nové době, tím důtklivěji a horlivěji pod titulem filosofie dějin, všeobecné kulturní historie, uskutečňuje se snaha v nevelké sumě vědeckých formulí pojmouti celou společnost lidskou, zahrnouti celou velkou dějinnou skutečnost lidstva. To však — jest mi líto, že musím to tak vysloviti — to jest dosud pouze velký sen vědy, ale žádná skutečnost vědy. To, co se nazývá sociologií, a co má býti velikou teorií všeobecné společenské vědy, to vlastně, když se na to srdnatě podíváme, jest jen veliký program, jest to vztyčení met, ku kterým chce vědecké badání dospěti, a jest to suma pokusů, z kterých mnohé jsou v pravdě geniální. Ale my často měli již v ruce geniální knihu, o které jsme na konec řekli: to všecko není ještě pravda — a není to geniálností na újmu. Tak se to má se sociologií doposud. Jeden čas byl s tím silný efekt; to ještě bylo tenkrát, když lidé měli za to, že se dá zrovna taková přírodověda společnosti lidské konstruovati, jako máme přírodovědu zevní, že se tu dají zjistiti absolutní zákony. A tak povstala řada hojných spisů sociologických, které jmenujeme organickými naukami společenskými neboli organickou sociologií, protože původcové její řekli: organismus nekončí u byliny a živočicha, nýbrž jako soubor sebe vzájemně podmiňujících částí celá společnost lidská je takovým organismem. A jak přijdou lidé do podobenství, stane se snadno neštěstí. Tak i zde vesele se budovaly theorie, dle nich na př.

buňkou společenskou je rodina atd. — a dnes je tato organická theorie povalena.

Jiné takové nauky sociologické povstaly tím, že se zdálo jejich původcům, jakoby v dějinách lidstva byli vystihli vševládný základní charakteristický rys a nyní ho sledovali v toku dějův a ukazovali, jak pod vlivem takové základní tvorné síly společnost se měnila a přetvařovala. Než společenská věda se nedá udělati jako polka na jeden základní motiv; to není kousek muziky, kde by se na nějaký motiv v různých variacích hrálo. Právě pro tu pestrou, mocnou, bujnou plnotvárnost jest to tak těžké. Představme si, co pronikne lidskou duší myšlenek, citů, snah ve chvíli, kterou nedovedeme časem vyjádřiti — a co teprve tisícem hlav najednou! — v hravé pestrosti, proti které je duha nejpestřejší něco slabého!

Vyzkoumati a vystihnouti zákonem ohromně složitý společenský celek, to je úkol nesmírně těžký. A my stojíme pořád před programem, hledáme metody, zjišťujeme jednotlivé stránky — a na konec zase se to rozplývá ve speciální badání. Každá taková speciální věda vzniká abstrakcí. Vysvětleme si její povahu. Já na př. nejsem jen učitelem, já se též pletu do politiky; každý jednotlivec ve skutečnosti má nebo nemá po případě svou víru, jest členem určitého stavu, obce, státu, provozuje určité povolání. Tisíc různých paprsků hraje jeho duší. Následkem toho každá naše speciální věda dělá skutečnosti jisté násilí, pozorujíc jen jistou stránku od celku odloupnutou, jež ve skutečnosti zůstává s jinými sloučena a vzájemnému jejich působení stále podrobena.

Nemůžeme však přijíti k lepším koncům poznání, než jsou dány naší přirozeností, a musíme trpělivě jíti dál a dál, nelekajíce se ničeho. Nesmíme malomyslně mluvit o rozporu ideálu a skutečnosti. Kde vře velká, opravdová láska k práci, kde panuje hluboká láska k poznání a vědění, tam není žádného rozporu mezi skutečností a ideálem, poněvadž to největší, co mohl Bůh dáti, je právě láska k práci, touha po práci. Z toho si nic nedělejme, že ve speciálních vědách společenských musíme skutečnosti činiti jakési násilí, že jen určitou stránku máme na zřeteli, jež se ve skutečnosti od jiných nikdy neodděluje. Na té cestě přece se dospělo k velkým, zajímavým výsledkům, k obohacení našeho vědění a k možnosti velkých pokroků na základech jeho.

A jen maličký pohled na povahu toho učení teorií!

Oč nám při ní běží? Pravil jsem: o typické tvary, o typické souvislosti. Co to jest typická souvislost? To znamená jistý sled neb souvislost dvou jevů, který (která) se objevuje pravidelně. Takovým pravidelnostem, zjištěním v oboru přírody hmotné, říkáme zákony přírodní. Vzpomeňme si

na př. na známé pravidlo o volném pádu těles. Nic nebylo více na snadě, než že lidé doufali — a kuráž je vždycky podmínkou výsledku — že poznají i v oboru věd sociálních takové souvislosti, jako je poznali ve vědách přírodních, že najdou »zákony společnosti«. Pravidelnosti jistě ovšem můžeme poznati. O tom není pochyby. Jest-li nějaký takový příklad blízký, kterým si můžeme osvětliti pojem zákona sociálního, jest to jistě známý zákon o nabídce a poptávce jakožto dvou základních živlech ceny tržní: cena je v přímém poměru s poptávkou a v obráceném s nabídkou.

Mluvíme-li tedy o zákonech sociologických dle obdoby s přírodními, rozumíme tím jistě pravidelnosti typické, které se vždy ukazují. Slovo zákon v sociologii jako v přírodních vědách (theoretických) ovšem značí jistě typické pravidelnosti poznané. Až dotud panuje obdoba, ale dále ne. Nedávno předčasně nám zemřelý dvorní rada Albert při zahájení České akademie r. 1891 měl řeč, která se poněkud těchto věcí týkala, a chtěje naznačiti rozdíl věd přírodních a věd duchových, užil tohoto přirovnání: Člověku mohu říci: »nezabiješ!«, kamenu padajícímu nemožu říci: »nezabiješ!« — Připomínám, že on sám v té přednášce, ačkoliv jest to jedna z nejlepších věcí, které byly dosud po česku napsány, plně rozdíl obojích věd nevystihl. Byl příliš přírodovědcem. V tomto rozdílu to jedině nevězí. On má za to, že vědy přírodní jsou theoremy a společenské vědy že jsou imperativy, tedy věci praktické. A to je omyl. Leč přece jest jeho antithesa velmi cenná, je v ní aspoň kus pravdy, když si chceme naznačiti rozdíl mezi zákony přírodními a mezi pravidelnostmi, které se nazývají zákony společenskými. Jest docela jisto, že by mohla býti úplná analogie zákonů přírodních a zákonů společenských jen v jediném případě: když totiž budeme míti dostatečného podkladu, abychom škrtili to, co se jmenuje svobodnou vůlí lidskou. Hlásati plnou obdoby přírodních a společenských zákonů znamená v jiném výrazu víru — toho slova neříkám zbytečně — víru v plnou determinovanost společenských dějů, znamená učiti, že tu platí holá, pouhá nutnost, jakou vidíme se uskutečňovati v zákonech přírodních.

Byly vždycky takové nauky společenské, které větší, menší měrou spočívaly na takové deterministické představě. Zrovna v 18. st. na vrcholech racionalismu povstávaly první společenské nauky, spočívající na zásadě, že jsou tu zákony společenské, které se uskutečňují s touž nutností, jako při tom kameni padajícím. A tento determinismus více méně hraje i nyní roli v některých sociálních naukách. Také na př. v učení Marxově, geniálním a znamenitým, jednom z nejznamenitějších, která povstala v st. 19., je též kus tohoto determinismu dáno představou, že všechny společenské

útvary jsou podmíněny ekonomicky a že vlastnictví soukromé vede nutně k procesu ustavičného vyvlastňování jednotlivců, tak že na konec s nutností nevyhnutelnou komunismus nastane. Je to jedno z takových děl, o kterých říkáme: Je to geniální! a na konec odkládáme přece se slovy: To není tak zcela pravda. Marxe však nevyvrátil nikdo, kdo ho po stránce motivů domnělých podezřívá, nýbrž učinili to lidé, kteří pozorovali fakta naproti jeho smělym dedukcím a příliš ukvapenému generalisování.

Naproti tomu, co bylo řečeno o determinismu, dovoluji, abych se odvolal na slavného člověka. Dubois Reymond, kdysi profesor university berlínské, měl jednou v Akademii berlínské přednášku. Obírá se hranicemi poznání přírody. I přírodní vědy, tyto velké nositelky pokroku, uvědomují si stále rozhodněji, že jest jim účtovat s určitými hranicemi, o kterých si samy praví, že jich nepřekročí; tak na př.: otázku prvního vzniku organického života, podstaty hmoty, podstaty síly atd., což jsou pouhé pomocné pojmy. Když už nic dále o nějaké příčině jevů nevím, řeknu: síla. Bůh uchovej, abych si z toho chtěl dělati posměch; ale ta poslední neznámá příčina je tu, její podstatu neznám, jmenuji ji silou a tím se spokojuji. Má tedy přírodověda hranice poznání a tím, že věda naproti nim řekla svoje skromné: Ignoramus! a třeba: ignorabimus — tím nikterak sobě neublížila a neklesla, naopak v ten den, kdy to řekla, dodělala se velikého úspěchu.

A takové hranice poznání máme i v sociálních vědách. Akcentoval jsem, že lidé v jistých věcech chovají víru, a ne nadarmo. Přesvědčíte se, když blíže nahlédnete, že to, co se někdy podává jako pravda vědecká, pravda theoretická, často opravdu jest pouhou věrou. Jsem přesvědčen, že problému svobody aneb determinovanosti vůle věda nerozřeší. To je jedna z těch mnohých záhad, proti kterým věda stojí: nerozřeší, nemůže jich rozřešiti. Ti, kteří nemohouce dokázati jinou za pravdu přijímají, že společenský děj je přísně determinován, jsou prostě lidmi věřícími, ale nikoliv vědoucími.

Co z toho vyplývá, to bych měl nechati do posledního odstavce své přednášky, ale řeknu to hned.

V učeních o determinovanosti dějů lidských, která jsou negací osobní zodpovědnosti, hraje na př. velkou úlohu dědičnost, víra o přenášení jistých vlastností rodičů na děti. Čím více lidé dědičnost stopovali, když zejména Darwinova nauka učinila z ní jeden z pilířů descendenčního učení, tím více počala vnikati i v sociální vědy. Pod tím zorným úhlem člověk nese pak prostě břemeno, břemeno předurčení svého, už když přichází na svět a zůstává ubožáček stále v jeho jhu. A přece zase na př. znamenití přírodopisci popírali, že by se daly dědičně přenášeti vlastnosti teprv

rodiči samými vlivem okolí nabyté! Otázka dědičného přenášení vlastností nabytých je ve stavu největší spornosti. A tu je řeč o vlastnostech fyzických. Jak teprve duševní! A tu se táží: Když v jisté věci nejsme s to, abychom se dodělali vědecké evidence, která by nám pravila: tak jest to a nemůže to jinak býti, když v takovém případě, kterého nám věda nerozřeší, musíme něco věřiti, co máme věřiti? Máme věřiti to, co jest plodným pro nás mravně, co může v nás tužiti důvěru v samočinnou reformu nebo v možnost její, anebo to, co nás musí skličovati, kladouc na všechny touhy po reformě olověnou tíži pochyby? Postavím se před tento problém svobody, věda mi ho nerozřeší a musím věřiti: buď že jsme, já i ty, každý spolustrůjcem svého osudu a zaň zodpovědni, anebo, že vše, co děláme, musíme dělati a nemůžeme jinak. Vidíte, pánové, když si to tak člověk předloží, řekne si: věřit musíš, vědět nemůžeš s evidencí uspokojující, věř tedy to, co v tobě naději v pokrok a reformu živí a tak tě dělá mravně silnějším!

Ale na theatrum veřejnosti vystupují také někdy komické figurky, lidé, kteří věří v tuhou determinovanost lidskou, kterým všechen společenský děj je uskutečňující se zákon neoblomný — a přece všechno kritisují, všechno chtějí reformovati a naříkají, proč jsou lidé tak špatní. Vždyť je to nad slunce jasnější: čím více věřím v determinismus, tím více se musím zříkati reformátorské úlohy. Když všechno se musí dít dle nutných zákonů, tedy ten zde musí krásti a tam ten soudce ho zase musí odsuzovati. A proto čím více jest kdo deterministou, tím směšnější jest figurou, když dělá zároveň reformátora.

Ovšem brává se někdy pojem determinismu jen ve smyslu nevinnějším; nepraví nic víc, než že naše okolí, poměry, v nichž žijeme atd. vykonávají mocný vliv na naše pohnutky. Ten je i plodný, neboť nás vede ke snaze ty příčiny odstraňovat, kde jsou škodny.

Proto pravím: kde není evidence, kde musíme věřiti, když jsme u těch bran, na které píše věda: Ignoramus, tam věřme, co nás činí lepšími, pokroku z vlastní vůle schopnými.

A tím vlastně chtě nechtě jsem se přiblížil ještě k několika zmínkám o společenských naukách praktických. Měl bych mluvití nyní vlastně dříve o methodách badání theoretického, ale čas kvapí a není-li to příliš neskromné, řeknu prostě: Račte si to jen přečísti ve spise prof. Albína Bráfa: »Listy o studium národohospodářském«, strana ta a ta.

Po tom, co už bylo řečeno, přicházíme k velice zajímavému rozdílu věd přírodních a sociálních jakožto věd praktických, jako jest finanční politika, národohospodářská politika a j. Čím se liší tyhle politiky od prakti-

ckých věd přírodních, od technologií? Jedním: v teoriích, o něž se ony opírají, neplatí už pevné, absolutní zákony, jako v těchto. Zákony přírodní jsou absolutní, na všech místech stejně platny a vždy. V témž poměru se slučoval vždy kyslík s vodíkem za Adama jako za Berthélot. Praktické vědy přírodní, aneb, jak jsme řekli, technologie, jsou pouhou aplikací theoretických věd přírodních; praktické vědy společenské však nikoliv pouhou aplikací theoretických. Tu musíme říci: praktické vědy společenské liší se od praktických věd přírodních tím, že můžeme člověku i lidským pospolitostem celým vytknouti určitý, nový cíl. Dietzel definoval dle toho praktické vědy sociální jako aplikovanou etiku, ježto všechny praktické vědy vykládají, kterak se má dosíci jistého cíle a ten musí arci býti ethickým. S hlediště takového cíle zkoumá se možnost jeho provedení; liší se tedy praktické vědy společenské od praktických věd přírodních tím, že nejsou pouhou aplikací theorie, nýbrž že v nich na podkladě poznání trvajícího stavu a běhu věcí stanoví se jisté cíle a zjišťují se prostředky, jakými lze jich dosíci. Poznání podkladové v obojím řečeném směru bude tím bezpečnějším, čím vyspělejší budou už příslušné theorie. Jinak by to byla kusá empirie. Úkol jest tedy vlastně těžší, než v přírodní vědě; za to rozmanitost řešení bohatší.

Zde vidíme docela jasně, že není možna žádná křesťanská anebo katolická theorie na př. národohospodářská, když tu přece běží o pouhé poznání skutečností; zrovna tak jako nemáme žádné katolické a protikatolické chemie nebo fyziky, tak také na př. nemůžeme míti žádné katolické nebo protikatolické theorie národohospodářské. Ale můžeme míti katolickou politiku národohospodářskou a katolickou politiku sociální, neboť zde běží o praktické provedení určitého ethického přesvědčení v daném oboru skutečnosti. V tom smyslu se nikdy nedostaneme pod jediný klobouk, musíme dopustiti i různost praktických nauk společenských.

A tak vyplývá z toho, že studium, které byste podstupovali v oboru společenských věd, když bude theoreticky dobře uzákladněno, povede konečně zase k lepší možnosti, přivesti k platnosti náboženské přesvědčení a ty ideály, které ono má. Není v žádném odporu s velikým cílem vašeho studia, s posláním vašim ve vašem lidu, nýbrž naopak je s ním v souladu. A měl bych věru k těm, kteří rozhodují o organizaci vašeho studia, a zrovna na tomto posvátném místě, nějakou prosbu, prosbu důtklivou a vroucí: Nebraňte ukojení toho hladu po vědění, zvláště po vědění sociálním, který se prokazuje ve vašem kněžském dorostu, nebraňte mu, podporujte spíše ukojení tohoto hladu, můžet z toho pojití požehnání lidu a velký prospěch církve! Bát se dnes vědy nemusíte; nebylo třeba nikdy

jí se báti, tedy ani ne dnes, kdy věda má, jako snad v žádné jiné době, ten velký triumf, že poznává vlastní své meze. A kde ona jasně je poznává, tam o velmi mnohém, o čem dříve říkala: to není, říká dnes: já to nevím, pro mne to není problémem. V každém člověku je arci též metafyzický hlad, který je třeba ukojiti a tedy přes ty meze vědy utvrditi si názor života. Moderní filosofie metafysiku vylučuje, ale ona se v různých formách na konec tím mocněji dostavuje. Vždyť je to také čirá, jen ne-motorná metafysika, když materialisté chtějí vše vykládati ze síly a hmoty a co jest síla a co jest hmota, to právě nevědí ani oni ani my. Jsou to pouhé pojmy pomocné.

Jako akademický učitel, který pokud může o nějakém štěstí životním mluvíti, především ho zkusil na katedře, ve styku s mládeží, jako takový pravím k vám upřímně: Nevzdávejte se svých snah po studiu sociálním a věrně a vážně je sledujte. Poměry životní se mění, neustále nové útvary a s těmi nové problémy vznikají. Vaše povolání je příčinou, že budete k nim státi blíže než mnozí jiní, než tisíce lidí z inteligence našeho národa; ruku v ruce s lidem půjdete v jeho bolestech a trudech, v jeho radostech a nadějích. Jeho tužby a snahy budou doléhati k uším vašim, jeho konání denně se bude vyvíjet před zrakem vašim. Nejintimnější hnutí jeho srdce vy často nejspíše poznáte neb můžete poznati, na brány vašeho srdce bude doléhat jeho bída a často snad jen vy jediní byste našli klíč k jeho duši, abyste v ní posílili přesvědčení o mravní zodpovědnosti a povznesli ji z malátného zkrúšení. Což je tedy více přirozenějšího, než že vy musíte míti touhu, býti dobrými vůdci jeho, vůdci vypravení stejnou silou vědění a snad mocnější snahou a láskou vroucnější, než mnozí ostatní, kteří se o to vedení budou s vámi rvát!

Sociální úloha kněžstva.

Slavnostní řeč na sjezdě kněží v Kolíně dne 23. února 1905.
(Věstník katolického duchovenstva, Praha, ročn. V., čís. 12 z 10. března 1905.)

Slavné shromáždění! Od pořadatelstva této schůze kleriků byl jsem já, laik, pověřen úkolem promluvíti řeč úvodní. Samozřejmě pokládal bych za nemístné a nepřípustné, abych chtěl vám podávati nějaké naučení a návody s hlediště náboženského neb církevního.

Promluvíím tedy o sociální působnosti kněžstva jako laik, který má na střízlivém, objektivním zřeteli všecky ony skutečnosti, na nichž v naší společnosti národní spočívá význam a závažnost živlu počtem,